

De literaire canon: Male only? Een case study

Sara Van den Bossche
Universiteit Gent

Wie er de gemiddelde literatuurgeschiedenis op naslaat, zal vaststellen dat het voornamelijk oude blanke mannen met grijze baarden zijn die de pagina's vullen. Naar vrouwen, kinderboekenauteurs en schrijvers van niet-Westerse origine is het lang zoeken. Onze Westerse cultuur in het algemeen en de literaire canon in het bijzonder worden gedomineerd door mannelijke spelers. Wie niet van het mannelijke geslacht, van respectabele leeftijd en van Europese komaf is, komt nauwelijks aan bod. Hoe deze discrepantie is ontstaan en hoe vrouwen deze sinds enkele decennia trachten te verhelpen, zal in dit artikel onder de loep genomen worden. Hierbij zal leven en werk van één vrouw in het bijzonder belicht worden, met name dat van Astrid Lindgren.

Het ontstaan van de literaire canon

Toen aan het einde van de 18e eeuw op verschillende plaatsen in Europa nieuwe naties gevormd werden, vierden romantische gevoelens van nationale eenheid hoogtij. Tijdens deze periode gingen men op zoek naar culturele en literaire mijlpalen die de inwoners van een bepaald land een gemeenschappelijk achtergrond konden bieden. Uit dit romantische gevoel van culturele eenheid ontstond onder meer de literaire canon, een richtsnoer en leidraad voor wat als literair erfgoed beschouwd kon worden.

Van meet af aan maakten oude, grijze mannen de kern uit van dit erfgoed, dat gekenmerkt werd door een sterke oriëntatie op individuen en hun oeuvre.¹ De canon was in deze periode eerder gesloten en werd gestuurd door het principe van uitsluiting.² Nieuwe spelers in het literaire veld slaagden er slechts zelden in van een plaats in deze absolute canon te verwerven. Werken van gevestigde waarden als Boccaccio, Cervantes, Shakespeare en Dante werden daarentegen van de ene generatie op de andere overgeleverd. De lijst van waardevolle auteurs werd tijdens de 19^e eeuw gestaag verder aangevuld met namen van grootheden als Goethe, Tolstoj, Dostojevski, Wordsworth, Coleridge, Ibsen en Strindberg.

De overdreven grote aandacht die aan de werken van deze mannelijke literaire elite, de zogeheten "Dead White European Males",³ gewijd werd, ging ten koste van bijdragen van auteurs uit andere klassen. Vrouwen, niet-westerlingen en schrijvers die zich tot kinderen richtten, raakten op de achtergrond. Als er al werken van vrouwen in de overzichtswerken opgenomen werden, dan werden ze in een negatief daglicht gesteld en allesbehalve serieus genomen, zo stelde bijvoorbeeld Susan S. Lehr vast: "Historically, many women writers were excluded from the literary canon, and their works, when mentioned, were referred to as malignant."⁴

Tijdens de tweede helft van de vorige eeuw, meer bepaald vanaf de jaren 1960 en '70, begonnen de vergeten groepen uit de marges van de absolute literaire canon zich echter te roeren.⁵ Er kwam

¹ Høyrup, 2003, p. 64.

² Zie Mulford, 2007, p. 108.

³ Voor meer informatie over het fenomeen "dead white European males", zie bijvoorbeeld http://en.wikipedia.org/wiki/Dead_white_males.

⁴ Lehr, 2008, p. 202.

⁵ Metcalf, 2006.

verzet tegen het overwicht van de dode blanke Europese mannen vanuit feministische en postkoloniale hoek, alsook vanuit de hoek van de kinder- en jeugdliteratuur. Leden van deze geledingen traden als één blok naar voor om de belangen van hun groep te verdedigen. Ze waren minder individugericht dan de voorstanders van de absolute canon en streefden evenwaardigheid na. Onder impuls van de inspanningen voor democratisering die zij leverden ontwikkelde zich, in plaats van één enkele, absolute canon, een pluralistische verzameling van canons van verschillende groepen die de ene absolute canon langzaam maar zeker zou gaan aanvullen.⁶ Indien we literatuur beschouwen als een systeem met een centrum en een periferie, kunnen we stellen dat het de Dead White European Males zijn die de kern van dat systeem uitmaken. De nieuwe groepen die zich manifesteren kunnen dan gezien worden als subsystemen die zich in de marges van het overkoepelende mannelijke systeem ontwikkelen. In het vervolg van dit artikel zal de klemtoon in de eerste plaats gelegd worden op het perspectief van één van die gemarginaliseerde subsystemen, met name dat van de vrouwen.

De dominantie van de dode blanke Europese mannen mag dan al enigszins afgekalfd zijn sinds de jaren '60, toch zijn er nog tekenen van terug te vinden in recente canonverzamelingen. Een standaardwerk met betrekking tot de literaire canon is Harold Blooms *The Western Canon. The Books and Schools of the Ages* uit 1996. In zijn persoonlijke canon schenkt Bloom bijna uitsluitend aandacht aan dode Europese schrijvers. William Shakespeare vormt het epicentrum van zijn selectie, waarin schrijvers van het andere geslacht of van niet-Europese herkomst amper voorkomen. In de Noorse canon, ten tweede, werden 25 titels opgenomen, waarvan 20 door mannen geschreven werden. In één geval gaat het om een anonieme uitgave. Van de 24 besproken auteurs zijn er nog slechts vijf mannen in leven.⁷ In de Deense canon, ten slotte, is Karen Blixen de enige vrouw onder de veertien vermelde auteurs.⁸

De academische wereld is eveneens een domein waarin de dead white European males traditioneel overheersten, en het is dan ook niet verwonderlijk dat ook daar duidelijke sporen van de emancipatiebeweging van de laatste decennia terug te vinden zijn. Zo duiden het voorkomen van anthologieën van uitsluitend vrouwelijk auteurs bijvoorbeeld op de nood aan meer aandacht voor deze groep. Baanbrekend in dit opzicht was het overzichtswerk *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, waarin Sandra Gilbert en Susan Gubar voor het eerst de focus legden op vrouwelijke schrijvers. Later volgden werken als *The Norton Anthology of Literature by Women* (eveneens door Gilbert en Gubar samengesteld), de serie *Women Writers of English and their Works* en het Scandinavische *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*. Daarnaast tonen verschillende recente (doctoraats-)onderzoeken naar de positie van vrouwelijke auteurs in de literatuurgeschiedenis hun ondervertegenwoordiging aan.⁹

Het is dus zeker niet overdreven te stellen dat vrouwen gedurende lange tijd een marginale positie innamen in het literaire systeem. Terwijl ze in de algemene canon over het hoofd gezien werden, weken deze vrouwen uit naar het subsysteem van de kinder- en jeugdliteratuur, waar ze een vitale

⁶ Zie hiervoor De Vriend, 2004, p. 26; Ross, 1997, p. 91; Kümmeling-Meibauer, 2003, p. 30; en Van Lierop-Debrauwer & Mooren, 2004, p. 9.

⁷ Zie Sæterbakken & Kampeveld-Larsen, 2008.

⁸ Zie *Dansk litteraturs kanon*, 2004.

⁹ Zie Williams 1996; 1997 en Nordlund 1998.

rol speelden in het ontstaan ervan. Zoals recente studies aantonen, waren het immers bibliothecaressen en onderwijzeressen die het opnamen voor die andere gemarginaliseerde groep: de kinderen. Zij wijdden zich als eersten aan het schrijven en het verspreiden van boeken voor kinderen. Tot diep in de jaren '50 van de twintigste eeuw werden de meeste kinderboeken door vrouwen geschreven. Zonder al deze vrouwelijke voorvechters zou er nu geen sprake zijn van een eigen systeem van kinder- en jeugdliteratuur.¹⁰

Een ontzettend belangrijke figuur in het Zweedse kinderboekensysteem is schrijfster Astrid Lindgren. Vanuit het perspectief van de mannelijke literaire canon kan Lindgren als dubbel perifeer beschouwd worden.¹¹ Ten eerste behoorde ze zelf tot het perifere subsysteem van de schrijvende vrouwen, en daarenboven richtte ze zich tot een andere gemarginaliseerd doelpubliek, met name dat van de jonge lezers. Bij Lindgren kunnen deze twee aspecten dan ook niet van elkaar losgekoppeld worden.

Doorheen haar lange carrière (van haar debuut in 1944 tot haar overlijden in 2002) vinden we verschillende uitingen van de invloed van gender op haar loopbaan terug. Zo is er de legendarische anekdote over uitgever Hans Rabén, die bij het verdict van de meisjesboekenwedstrijd die zijn noodlijdende uitgeverij Rabén & Sjögren in 1944 organiseerde, uitriep dat het zonde was dat de winnaar geen klinkende naam maar slechts een totaal onbekende *huisvrouw* was.¹² Gezien de alomtegenwoordigheid van vrouwelijke auteurs in de wereld van de kinderliteratuur in die periode, is het echter niet te verwonderen dat de winnaar van de wedstrijd een vrouw was. Ondanks de onbekendheid en het geslacht van de auteur werd het boek *Britt-Marie lättar sitt hjärta* [Britt-Marie lucht haar hart] met succes uitgegeven. Het werd het eerste in een lange reeks van werken van Astrid Lindgren, een oeuvre waarvan zonder overdrijven gesteld kan worden dat het uitgeverij Rabén & Sjögren van de ondergang gered heeft.

Een steeds terugkerende kwestie in Astrid Lindgrens loopbaan – waarin ook het aspect gender telkens opnieuw opdook – was de Nobelprijs. Voorstanders van het toekennen van de Nobelprijs voor Literatuur aan Astrid Lindgren vonden dat zij – afgezien van Selma Lagerlöf – de enige vrouw was die een dergelijk aanzien verworven had over de hele wereld en dat ze daarom de prijs verdiende.¹³ Naast de Nobelprijs kwam ook de inlijving van Lindgren in de Zweedse Academie,¹⁴ het cultuurstelsel met onder andere een raad van achttien wijzen en een Nobelcomité dat beslist over de toewijzing van de literaire Nobelprijzen, steeds opnieuw ter sprake. Nieuwe leden worden door de zetelende academiemedelidn voor het leven verkozen. In 1974 grepen feministen het overlijden van lid Pär Lagerkvist aan om Astrid Lindgren voor te dragen voor opvolging.¹⁵ Ook twaalf jaar later, in 1986, startten feministische politica's een campagne om Lindgren in de Academie te krijgen en haar de Nobelprijs te geven.¹⁶ Telkens werd de gelegenheid te baat genomen om het gebrek aan vrouwen in de raad aan de kaak te stellen. Sinds de stichting van de Academie in 1786 hadden immers slechts twee vrouwen (Selma Lagerlöf en Elin Wägner) een stoel bezet. Begin jaren '70 vonden de actievoerders het dan ook hoog tijd dat er een einde kwam

¹⁰ Zie hiervoor Butts, 1995; Eddy, 2006; Lundin, 2004; Metcalf, 2006.

¹¹ Voor een uitgebreidere uiteenzetting over Astrid Lindgren en de literaire canon zie Van den Bossche, 2010.

¹² Arvidsson, 1977.

¹³ Larson, 1974.

¹⁴ Voor meer informatie over de Zweedse Academie, zie <http://www.svenskaakademien.se/web/en.aspx>.

¹⁵ Stärk ryktet, herrarna!, 1974.

¹⁶ Schönstedt, 1986.

aan het mannelijke overwicht in het “heilige heren-reservaat”.¹⁷ In de jaren '80 werd het doorbreken van het mannenbastion eveneens als een van de voornaamste redenen aangevoerd om Lindgren in de academie te stemmen en haar de eer te geven die ze verdiende.¹⁸

Zoals eerder aangehaald kan de factor “geslacht” in Lindgrens geval nooit los gezien worden van het feit dat ze voor kinderen schreef. Ook de leeftijd van haar lezerspubliek was van doorslaggevend belang. Pleitbezorgers voor haar kandidatuur voor de Nobelprijs waren er van overtuigd dat de toekenning ervan een erkenning voor de kinderliteratuur zou zijn, terwijl haar grootste tegenstander, academielid Artur Lundkvist, zich net ontzettend laatdunkend over kinderboeken uitliet. Hij vond kinderliteratuur in het algemeen een overschat fenomeen, en was de mening toegedaan dat kinderboekenschrijvers zich nooit op hetzelfde niveau als auteurs voor volwassenen zouden kunnen handhaven.¹⁹ Ondanks hevig protest en breed uitgesmeerde krantenkoppen, liet Lundkvist zich niet vermurwen. Astrid Lindgren zou de Nobelprijs nooit krijgen. Zelf vond Lindgren overigens dat ze ook zonder Nobelprijs of stoel in de academie al meer dan genoeg had gedaan om de kinderliteratuur meer aanzien te verschaffen. Bovendien was ze van oordeel dat een kinderboekenauteur de prijs enkel zou mogen krijgen omdat hij of zij superieur was aan schrijvers voor volwassenen, en niet louter om de kinder- en jeugdliteratuur een steuntje in de rug te geven.²⁰

De schrijfster liet zich echter niet onbetuigd op het vlak van het ondermijnen van het mannenbastion. In haar werken zijn sporen van verzet tegen de patriarchie terug te vinden. Zo had Astrid Lindgren een sterke voorkeur voor sterke meisjes, terwijl veel van de jongens in haar boeken en verhalen zwak en hulpeloos waren. Jongetjes als Krümel Leeuwenhart en Bo Vilhelm Olsson (Mio) zijn weerloos of in de steek gelaten en dienen gered te worden. Pippi Langkous daarentegen is uiteraard het oervoorbeeld van het meisje dat de macht grijpt en mannen het nakijken geeft, maar ook personages als Madieke en Ronja staan hun mannetje. In sommige van haar werken keerde Astrid Lindgren de heersende rollenpatronen bewust om. Niet alleen in Pippi Langkous neemt een meisje het heft in handen, ook in *Ronja de roversdochter* ging Lindgren expliciet de feministische toer op. In dit boek vertegenwoordigen de vrouwen wijsheid en maturiteit en worden de mannen als kinderachtig en onvolwassen geportretteerd. Roversdochter Ronja is bovendien voorbestemd om de leiding over de roversbende over te nemen en zo de mannelijke heerschappij te doorbreken.²¹

Net als de vrouwen die aan de wieg van de kinderliteratuur stonden, nam Astrid Lindgren het regelmatig voor kinderen op. Ze had een hart voor kinderen – in het bijzonder voor zij die het moeilijk hadden – en nam hen als geen ander serieus. Ze wendde haar bekendheid meermaals aan om de belangen van de zwakkeren in de maatschappij te behartigen. Zo pleitte ze in haar toespraak bij het ontvangen van de Friedenspreis des Deutschen Buchhandels in 1978 voor het afzweren van geweld tegen kinderen en brak ze later – vaak expliciet in de naam van de voltallige vrouwelijke bevolking – een lans voor het menswaardig behandelen van dieren.

¹⁷ Stärk ryktet, herrarna!, 1974, zie ook Larson, 1974.

¹⁸ Schönstedt, 1986.

¹⁹ Bullerbyn inte fin nog för Lundkvist, 1974.

²⁰ Schönstedt, 1986; Svenska Journalen Nummer 7, 1975.

²¹ Voor een verdere feministische analyse van de werken van Astrid Lindgren zie Björvand, 1997; Cromme, 1996; Kåreland, 1995.

Los van de Nobelkwestie waarin ze op haar vrouw-zijn afgerekend werd, kwam Astrid Lindgren als vrouw toch ook vaak in een positief daglicht te staan. Zo wordt ze nog steeds gezien als de absolute *koningin* van de kinderliteratuur²² en is ze zonder twijfel de bekendste Zweedse vrouw ooit.²³ In 1999 werd ze nog unaniem tot Zweed van de eeuw gekroond. Bovendien was ze de eerste vrouw om de lijst van rijkste Zweden aan te voeren,²⁴ en de allereerste om een eredoctoraat aan de toenmalige hogeschool (en latere universiteit) van Linköping te krijgen.²⁵ Daarnaast oefende ze in haar functie van kinderboekenredacteur- en uitgeefster bij Rabén & Sjögren een belangrijke invloed op het Zweedse veld van kinder- en jeugdboeken uit. Ze drukte in die hoedanigheid haar stempel op de kinderliteratuur van de tweede helft van de 20e eeuw, en velen zijn er dan ook van overtuigd dat die er zonder haar heel anders uitgezien zou hebben.²⁶ Door bepaalde posities in de maatschappij voor vrouwen toegankelijk te maken, is Astrid Lindgren dus op verschillende vlakken een wegbereider geweest voor andere vrouwen.

Alles in beschouwing genomen, kan men concluderen dat Astrid Lindgren – met uitzondering van de Nobelprijskwestie – boven uitsluiting op basis van geslacht stond en dat ze er als één van de weinige vrouwen ooit in geslaagd is een plaats in de literatuurgeschiedenis te verwerven.

Bibliografie

(1975). *Svenska Journalen* Nummer 7 .

Arvidsson, G. (1977, November 13). En flicka från Småland [Een meisje uit Småland]. *Femina* .
Astrid Lindgren hedersdoktor [Eredoctoraat voor Astrid Lindgren]. (1973, Mei 27). *Dagens Nyheter* .

Bjorvand, A.-M. (1997). De sterke jentene. Om kjønnsroller i Astrid Lindgrens bøker om Pippi Långstrump og Ronja Rövardotter [De sterke meisjes. Over genderrollen in Astrid Lindgrens boeken over Pippi Langkous en Ronja de roversdochter]. *Barnboken* , 24-34.

Bullerbyn inte fin nog för Lundkvist [Bolderburen niet goed genoeg voor Lundkvist]. (1974, September 11). *Expressen* .

Butts, D. (1995). The Role of Women Writers in Early Children's Literature: An Analysis of the Case of Mrs. Barbara Hofland. In M. Nikolajeva (ed.), *Aspects and Issues in the History of Children's Literature*. Westport, Connecticut/London: Greenwood Press.

Cromme, G. (1996). *Astrid Lindgren und die Autarkie der Weiblichkeit. Literarische Darstellung von Frauen und Mädchen in ihrem Gesamtwerk*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac.

Dansk litteraturs kanon – Rapport fra Kanonudvalget. Uddannelsesstyrelses temahæfteserie nr 11 [De Deense literaire canon – Rapport van de canonselectie. Themapublicaties van het

Departement Onderwijs]. Kopenhagen: Undervisningsministeriet [Ministerie van Onderwijs].

Danskarna vill ge Astrid Lindgren Nobelpris [De Denen willen Astrid Lindgren de Nobelprijs geven]. (1971, Oktober 13). *GT* .

Eddy, J. (2006). *Bookwomen. Creating an Empire in Children's Book Publishing 1919-1939*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

²² Larson, 1974.

²³ Larson, 1974; Svenska Journalen Nummer 7, 1975; Guldmedalj till Astrid Lindgren: Akademien ett gott exempel. Den uppskattar barnböckerna, 1971.

²⁴ Man talar idag om Astrid Lindgren, 67, 1974.

²⁵ Astrid Lindgren hedersdoktor, 1973.

²⁶ Söderhjelm, 1967.

Guldmedalj till Astrid Lindgren: Akademien ett gott exempel. Den uppskattar barnböckerna [Gouden medaille voor Astrid Lindgren: Het goede voorbeeld van de Academie. Ze waardeert kinderboeken]. (1971, December 21). *Svenska Dagbladet* .

Kåreland, L. (1995). Le féminisme d' Astrid Lindgren. In J. Perrot, & V. Hadengue, *Écriture féminine et littérature de jeunesse* (pp. 145-152). La Nacelle: Institut International Charles Perrault.

Larson, L. (1974, December 9). Astrid Lindgren till Akademien! [Astrid Lindgren naar de Academie!]. *Lärartidningen* .

Lehr, S. S. (2008). Contemporary Women Writers: "Undercutting the Patriarchy". In S. S. Lehrs, *Shattering the Looking Glass. Challenge, Risk and Controversy in Children's Literature* (pp. 179-208). Norwood, Massachusetts: Christopher-Gordon Publishers.

Lindgren, A. (1986, Januari 6). Ojoj, Anders Dahlgren, om kvinnorna ilsknar till på allvar [Oeioeioei, Anders Dahlgren, als de vrouwen echt kwaad worden]. *Expressen* , p. 21.

Lundin, A. (2004). *Constructing the Canon of Children's Literature. Beyond Library Walls and Ivory Towers*. New York: Routledge.

Man talar idag om Astrid Lindgren, 67 [Vandaag hebben we het over Astrid Lindgren, 67]. (1974, Oktober 17). *Aftonbladet* .

Metcalf, E.-M. (2006). The changing status of children and children's literature. In P. (. Hunt, *Children's Literature: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies Volume 1* (pp. 211-219). New York: Routledge.

Mulford, C. (2007). Writing Women in Early American Studies: On Canons, Feminist Critique, and the Work of Writing Women into History. *Tulsa Studies in Women's Literature*, Volume 26, Nummer 1 , 107-118.

Sæterbakken, S., & Kampevold Larsen, J. (.ed) (2008). *Norsk litterær kanon [Noorse literaire canon]*. Oslo: Cappelen Damm.

Schönstedt, T. (1986, Mei 23). "Ge Astrid Nobelpris". Kvinnoförbund startar kampanj ["Geef Astrid de Nobelprijs". Vrouwenverbond start campagne]. *Expressen* , p. 12.

Söderhjelm, K. (1967, April 1). Astrid Lindgren. *GHT* .

Stärk ryktet, herrarna! [Bevestig het gerucht, heren!]. (1974, Oktober 13). *Femina Nummer 41* .

Van den Bossche, S. (2010). Astrid Lindgren tussen dode blanke Europese mannen. *Literatuur zonder leeftijd*, Nummer 81 .